

INFLATION OCH INDEXLÅN

Av professor HALVAR G. F. SUNDBERG

Den inflation, som präglat den ekonomiska politiken under nu tre decennier, har sin formella rättsgrund i regeringsformens 72 §. Till medborgarnas trygghet inskrevs nämligen år 1851 i grundlagen ovillkorlig skyldighet för riksbanken, att vid anfordran inlösa sedlar i fullvärdigt metalliskt mynt; sedan 1897 enbart i guld. Under första världskriget bereddes möjlighet att suspendera denna förpliktelse, ”där sådant med hänsyn till krig, krigsfara eller svår penningkris prövas oundgängligen nödigt” — och ungefär samtidigt påbörjades första världskrigets inflation. Den nuvarande inflationens rättsliga grund är en av statsmakterna årligen återopad, oavbrutet sedan mer än trettio år pågående svår penningkris, nästan årsbarn med socialdemokratiens Machtübernahme, och något slut på denna tolkning av begreppet penningkris torde icke kunna skönjas.

Inflation är ett utländskt ord — och man bör ju ej använda okultiverade svenska uttryck, när det finns elegantare utländska. På ren svenska heter nämligen företeelsen myntförsämring; om den bedrivs i enskild regi, benämnes den i

strafflagens 12 kap. 6 § penningförfalskning. Institutet har gamla anor i vårt land. Redan om Johan III sades det i Odhners historia, att han var en dålig hushållare och ”tillgrip tid efter annan den fördärliga utvägen att försämra myntet”. En annan föregångsman på området var som bekant Görtz, vilken, för att fortfarande citera Odhner, utgav mynttecken av koppar, vilka skulle i allmänna rörelsen gälla såsom silverdalrar. Det av Görtz införda systemet missbrukades emellertid — ett öde som även synes vederfaras en senare tids pappersmyntteorier — och mynttecken utgavos långt över det ursprungliga tänkta beloppet, liksom sedelmaximum numera höjes genom årliga beslut. Som bekant slutade Carl XII:s finansminister olyckligt — i motsats till våra dagars — ”och de, som innehade nödmynt, fingo nöja sig med hälften av dess namnvärde; det blev sålunda ett slags statsbankrutt” — källan är fortfarande Odhner. Dåtidens statsmakt kunde likväl ursäkta sig med ett av det stora nordiska kriget skapat förtvivlat nödläge. Men nästa gång inflationsvägen av statsmakten biträdades, var det liksom under Johan III främst

misshushållningen, som skapade oordningen i finanserna. Den gången var det mössornas finanspolitik med stoppande av bankutlåningen och tillämpning av nominalprincipen på sedlarna, som ledde till en finansiell oreda. Den hejdades först genom Gustaf III:s och Liljencrants myntrealisation, då riksbanken inlöste sedlarna med hälften av deras nominella värde. Tjugofem år senare upprepades historien, men inlösningskursen blev då $\frac{2}{3}$ av det utfästa värdet. Den tredje myntrealisationen på femtio år skedde 1834. Den sökte sin grund i det olyckliga krig, som ledde till rikets klyvning 1809; inlösningskursen var $\frac{3}{8}$ av det nominella värdet.

Den nuvarande finanspolitiken slår, såsom känt, överlägset dessa tidigare rekord. 1942 följde den nuvarande regimen Johan III i spåren och nedsatte silverhalten under åberopande av den av andra världskriget försvårade silverimporten, en svårighet som sedermera torde ha upphört utan att likväl föranleda återgång till det fullvärdigare myntet. I stället ha signalerats ytterligare försämringar av myntens metallvärde. Vad sedlarna angår, ligger en inlösen efter tidigare fördömen med $\frac{2}{3}$, hälften eller $\frac{3}{8}$ av nominella värdet långt utom möjligheternas gräns, man må nu beräkna myntförsämringen efter något index eller de mera påtagliga värdeåtgångare, som utgöras av priset på en liter brännvin eller en spårvägsfärd, vilken senare dessutom

numera är våldsamt kommunalt subventionerad, medan spårvägen med 10-öres taxan var ett vinstgivande företag. Riksbankens stolta devis "hinc robur et securitas" har som bekant försvunnit från fem- och tiokronorssedlarnas framsida och erhållit mera diskret placering. På tiokronorssedlarna kan den av den skarpsynte upptäckas, halvt osynligt men i tjugufaldig upplaga anbragt på sedelns baksida, ehuru utan tjugufaldig ökning av sanningsvärdet. På 50- och 100-kronorssedlarna kvarstår den med lika sanningshalt som den därå utfästa inlösen "med guldmunt enligt lagen om rikets mynt av den 30 maj 1875".

Med dessa erfarenheter av svensk finanspolitik och den återkommande smygande brandskattningen av dem, som av legalt tvång eller av en från 1800-tals liberalismens tid stammande, numera antikverad tilltro till statliga utfästelser anlita sparbanker, försäkringar eller obligationer, är det givetvis både naturligt och lovvärt att söka ett remedium mot den fortgående myntförsämringens återverkningar å sparandet i dess olika former och därmed ett modus vivendi för spararna. Uppenbarligen är det en etiskt tilltalande uppgift att skapa ett värdebeständigt, d. v. s. ett hederligt mynt. Adjektivet är kanske ovant och därför chockerande. Men det anses hederligt, att betala ett lån i samma värde, som man erhållit. Och det anses icke hederligt att

bedraga långgivaren genom att lämna sämre mynt i gengäld för bättre. Denna värdering finner givetvis ringa genklang hos den vulgära uppfattningen om affärer och affärsliv som mer eller mindre tvivelaktiga företeelser utanför grundläggande moraliska normer och därför såsom lovligt villebråd för den ekonomiska politiken. Men för en borgerlig, på de liberala idéernas grund vilande åskådning lär den vara axiomatisk.

Inför man värdebeständiga skuldförbindelser — sedlar eller obligationer — skapar man två slags mynt, ett bättre och ett sämre. I och för sig är detta icke någon principiell nyhet. Precedensfall finnas icke blott i vår historia utan ock från senaste tid. Det må allenast erinras om det indexlönesystem, som infördes i Stockholms stad vid 1921 års kommunala lönerrevision. Denna byggde på den Guinchardska tanken om en indexreglerad "lönekrona", till skillnad från riksbankens nominalkrona, och åsyftade att bevara avlöningens köpkraft. Ett annat uttryck var 1951 års ändring av folkpensioneringslagen, enligt vilken folkpensionen skulle indexregleras efter förhållandet mellan de allmänna levnadskostnaderna senaste kvartal och i juni månad 1946. Principiellt anmärkningsvärdare är dock 1952 års lag om en höjning av vissa underhållsbidrag såtillvida, att den satte ur kraft regler fastställda genom lagakraftvunna domar eller gällande avtal en-

skilda emellan. Enligt sagda lag ogiltigförklaras sålunda dylika avtal eller domar genom föreskriften att bidragen skola med hänsyn till penningvärdets fall utgå med förhöjning av 10 till 110 procent, beroende av avtalets eller domens ålder. En liknande hänsyn har staten, som bekant, icke visat ifråga om egna utfästelser eller skyldigheter i förhållande till sparare, försäkringstagare eller obligationsinnehavare.

Värdeförsäkringskommitténs lofvärda syfte är att skapa värdesäkra placeringsformer, varigenom sparrarna beredas möjligheter — utöver direktplacering i realvärden — att värdesäkra sitt långsiktiga sparande, d. v. s. i realiteten ett äkta mynt till skillnad från riksbankens nominalkrona. Detta syfte skall, på liknande sätt genom den Guinchardska "lönekronan", vinnas genom indexlån, vilkas "mest värdefulla egenskap är, att de reducerat eller eliminerat det risktagande med avseende å det reala utfallet, som härrör ur osäkerheten om det framtida penningvärdet" — eller kanske snarare vissheten om dess fortsatta försämring; finansministern har ju offentligen konstaterat att den nuvarande politikens förutsättning är en fortskridande inflation. Indexlånen uttrycka den sunda affärsregeln, att ett lån skall betalas i samma mynt, som det som mottagits, d. v. s. ett mynt, likvärdigt med det, i vilket det erhållits.

I betraktande av denna fasta

grund — hederlighet i handel och vandel — på vilket värdeförsäkringskommitténs förslag sålunda vilar, synes det beklagligt och inkonsekvent, att kommittén ger vidsträckta koncessioner åt det konträrt motsatta betraktelsesättet. Partiellt ansluter sig nämligen kommittén till det s. k. nominalistiska betraktelsesättet, ehuru detta såsom nämnts underkänts i 1952 års nyss omförmälda lag. Indexlånet skall visserligen återbetalas i likvärdigt mynt, men denna likvärdighet skall beskattningsmässigt betraktas icke såsom bibehållet kapital, utan såsom en kapitalavkastning, likartad med räntan, alltså såsom en ren vinst, vilken skall göras till föremål för en inkomstbeskattning och sålunda, alltefter långgivarens taxeringsmässiga ställning, skall kunna återtagas av låntagaren — staten delvis eller helt, i extrema fall kanske med mer än vad som erhållits.

Det är väl sant, att värdeförsäkringskommittén tänker sig särskilda” för hushållen avsedda sparobligationer med indexklausul”, vilkas indextillägg skulle genom en speciallagstiftning befrias från inkomstbeskattning. Inköpsrätten skulle emellertid begränsas. Den skulle alltså få karaktären av ett undantag, ett slags social förmån, eller ett understöd, istället för en på den rättsliga likställigheten mellan låntagare och långgivare byggande civilrättslig reglering. I fråga om vanliga obligationslån med index-

klausul skulle staten med ena handen, skattevägen, återtaga den värdesäkring, som den med andra handen, genom låneavtalet, har utfäst. Ett dylikt förfaringsätt torde icke behöva närmare karakteriseras. Skattemässigt innebär arrangementet, att staten såsom inkomst beskattar en utebliven förlust. I belysning härav bör man kanske dämpa talet om de skattskyldigas usla skattemoral.

Skälet till den av värdeförsäkringskommittén rekommenderade generella lösningen av skattefrågan, enligt vilken indextilläggen principiellt skulle vara underkastade beskattning, säges vara att undgå skattetekniska komplikationer. Dessa synas emellertid hava sin grund i det kompromissartade i kommitténs förslag och skulle vid ett rätlinjigt genomförande knappast uppkomma. Rekommendationen innebär i själva verket en negering av den rättsgrund, på vilken indexlånen bygga och av det syfte, de skola tjäna: att möjliggöra låneavtal på ett fast myntvärdes bas eller med andra ord rättslig likställighet mellan låntagare och långgivare. De skattetekniska komplikationer, vilka kommittén säger sig befara, borde icke häremot få utgöra hinder. Svensk skattelagstiftning och skattebyråkratins tillämpning därav är sannerligen varken konsekvent eller okomplicerad i vidare mån att den behärskas av en s. k. teleologisk metod, vilken en ledamot av den högsta skatteinstansen uttryckt så,

att skattelagarnas syfte genomgående måste antagas vara att tillföra staten största möjliga vinst, oavsett bestämmelsernas avfattning och vanliga tolkningsregler. Skulle beskattningsreglerna kompliceras genom tillämpningen av en princip, som erkännes riktig, torde en dylik komplikation icke behöva möta alltför starka betänkligheter. Värdeförsäkringskommittén har ansett problemet lösbart beträffande hushållslånen, varför komplikationerna synas vara att söka annorstädes än i den lagtekniska utformningen. I Finland har man som bekant statslån, vilka äro till 50 procent värdesäkrade men indexgottgörelsen betraktas där icke såsom avkastning utan såsom värdesäkring av kapital. En viktig princip borde för övrigt rimligen få gälla icke blott, när den är fiskaliskt inkomstbringande, utan jämväl, när den verkar till den skattskyldiges förmån.

Även ett annat spörsmål inställer sig i detta sammanhang. Med de erfarenheter, som spararna erhållit av den ekonomiska politikens verkningar, synes det antagligt, att de så långt det är görligt söka tillförsäkra sina sparmedel även en begränsad värdebeständighet, som värdeförsäkringskommittén vill medge. För the man in the street gäller det vanligen mindre att hävda rättsgrundsatser än att rädda något av sina sparmedel på liknande sätt som fallet var för dem, som lyckades köpa sig ut ur Tyskland under Hitler-tiden, genom att avstå en del av sin

egendom till staten. Men komma medborgarna i större utsträckning att söka gardera sig genom indexlånen synas både sparbanken och försäkringsinrättningar bliva tvingade att själva mer eller mindre tillämpa värdesäkringsprinciper i sin verksamhet. Det nominella myntets användbarhet i lånetransaktioner trängs då tillbaka på ett sätt, som kan bliva besvärande för den inflationistiska ekonomiska politiken. Man frågar sig därför vad verkan i längden skulle bliva av att det äkta myntet fick skjuta undan det nominella. Regimens respekt för den grundsats 'pacta sunt servanda', som ansetts utgöra både den mellanfolkliga och den inomstatliga rättsordningens yttersta grund, har icke varit obegränsad. I förhållandet enskilda emellan kan åter exemplifikativt hänvisas till 1952 års förutnämnda lag, där staten ålade de enskilda att mot avtal och domar giva kompensation för den av staten bedrivna myntförsämringen. Det finnes också andra varnande precedensfall, vilka icke äro så mycket äldre. Ett är 1943 års lag angående begränsning av dyrtidstillägg å lön och pension, genom vilken gällande avtal om arbetstagares värdesäkrade avlöningsförmåner enligt det Guinchardska systemet sattes ur funktion. Ett annat är 1932 års fortfarande gällande lag om betalning på grund av vissa obligationer. Enligt denna må utfärdad obligation, ändå att den lyder å kronor i guld eller guldmynt, av gäldenären in-

lösas i riksbankens nominalkronor. Det synes föga sannolikt att en indexklausul skulle äga större helgd än värdesäkrade "lönekronor" eller statens och enskildas guldklausuler, därest de ansågos hinderliga för den ekonomiska politiken, och detta

kan antagas bliva fallet, om indexlånen skulle i större omfattning undantränga nominallånen. Förslaget om värdesäkrade obligationer synes därför mera präglas av tankens skönhet än anknytning till dagens ekonomisk-politiska verklighet.